

ΚΑΛΑΜΑΤΑ *

Τὸ ἐπίσημον ὄνομα αὐτῆς, ὅπερ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησεν, ὀφείλει ἡ πόλις τῶν Καλαμῶν εἰς τὴν τάσιν, τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἅμα τῇ συστάσει τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου, πρὸς ἀντικατάστασιν νεωτέρων τοπωνυμιῶν δι' ἀρχαίων τῶν κλασσικῶν χρόνων, «πρὸς ἀνάστασιν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων τῆς Ἑλλάδος», ὡς ἐχαρκτηρίζετο τότε ἡ τοιαύτη προσπάθεια. Ἡ σπουδὴ περὶ μετονομασίας τῶν τόπων ἐκείνων, οἵτινες ἔνεκα τῶν παντοίων περιπετειῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀποδαλόντες τὸ ὄνομά των προσέλαβον ἄλλο ἄσημον συνήθως ἢ βαρβαρόφωνον, καὶ περὶ ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων ἦτο βεβαίως εὐεξήγητος καὶ δικαιολογημένη. Διότι διετήρησαν μὲν οὐκ ὀλίγαι πόλεις διὰ τῶν αἰώνων ἀμετάλλακτον ἢ μικρὸν παρηλλαγμένον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, οἷον Ἀθῆναι, Μάγαρα, Θῆβαι, Λεβάδεια, Πάτραι, Κόρινθος, Ἄργος κλπ., ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλαι, ὧν τὰ ἱστορικὰ ὀνόματα πάντεώς λησμονηθέντα εἶχον ἀντικατασταθῇ διὰ νεωτέρων ἀδοκίμων ἢ βαρβαρικῶν. Οὕτω λ. χ. ὁ Πειραιεὺς ἦτο γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Δράκος, ἡ Λαμία ὡς Ζητοῦνι, ἡ Ὑπάτη ὡς Πατρατζίκ, ἡ Ἀμφισσα ὡς Σάλονα, τὸ Αἰγίον ὡς Βοστίτσα, ἡ Μεγαλόπολις ὡς Σινάνον, τὸ Γύθειον ὡς Μαραθωνῆσι. Ἡ δ' ἐπίσημος μετονομασία διὰ κυβερνητικῶν πράξεων, δι' ὧν ἀπεδόθησαν εἰς αὐτάς τὰ προσήκοντα ὀνόματα, ἐκνικήσασα ἐν τῇ χρήσει ἐξήλειψε τὰ νεώτερα, τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἡδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς στίγματα, ἐγκολαφθέντα εἰς τὴν χώραν μας ὑπὸ ἐθνικῶν ἀτυχιῶν.

Δὲν περιωρίσθη δ' ὁμοῦς δυστυχῶς εἰς τοιαύτας ὀρθὰς καὶ ἀναγκαίας μετονομασίας ἡ ἐλληνικὴ διοίκησις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, ἀλλ' ὑπερβολὴ ζήλου παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ κινήσῃ καὶ τὰ καλῶς κείμενα, ἀσκόπως μεταβάλλουσα ὀνόματα οὐδὲν τὸ κακόφωνον ἢ ξενικὸν ἔχοντα, μόνον καὶ μόνον ὅπως προσδώσῃ τὴν ἐπίφασιν ἀρχαιοπρεπείας εἰς αὐτά.

Εἰς τὰς μεταβολὰς ταύτας καταλέγεται καὶ ἡ μετονομασία τῆς Καλαμάτας. Τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τῆς Μεσσηνίας πόλεως ἐκρίθη ἀναγκαῖον ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τινος ἀρχαίου, ὅπως εὐπροσωπότερον παρουσιασθῇ. Ἄν τὸ ὄνομα ἦτο χυδαῖον ἢ βάρβαρον ἢ ἂν εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐκτοπίσαν

*) Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα «Νέον πνεῦμα» (Καλαμάτας) 1917 ἀριθ. 7.

τὸ ὄνομα ἀρχαίας τινὸς ἐπιφανοῦς πόλεως, ἢ ἀπόφασις περὶ μετονομασίας θὰ ἦτο βεβαίως ὀρθοτάτη. Ἀλλὰ τῆς Καλαμάτας τὸ ὄνομα ἦτο ἐλληνικόν, ἢ δ' ἀρχαία πόλις Φαραί, τῆς τὴν θέσιν εἶχε πιθανώτατα καταλάβῃ, ἦτο ἄσημος καὶ σχεδὸν ἄνευ ἱστορικῆς σημασίας. Διότι τὰ μόνα ἱστορικὰ γεγονότα τὰναφερόμενα εἰς τὰς Φαράς εἶναι ἢ κατὰ τὸ 180 π. Χ. ἀπόσπασις αὐτῶν μετ' ἄλλων δύο μεσσηνιακῶν πόλεων ἀπὸ τῆς Μεσσήνης καὶ συντέλεια εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου ὑπαγωγὴ τῆς πόλεως εἰς τὴν Λακωνικὴν πρὸς τιμωρίαν τῶν Φαραιωτῶν, συνταχθέντων ἐν τῇ ἐμφυλίῳ πολέμῳ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Ἀντωνίου. Ὅτι δὲ αἱ Φαραὶ ἦσαν αὐτὴ ἡ ὑπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν μνημονευομένη πόλις Φαραί, ὅπου κατέλυσεν ὁ Τηλέμαχος μεταβαίνων ἐκ Πύλου εἰς Σπάρτην, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἀνεκδοιάστως παρεδέχοντο, φαίνεται ἀνακριδὲς μετὰ τὸν πιθανώτερον προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τῆς ὁμηρικῆς Πύλου παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Κακόδατον τῆς ἐπαρχίας Τριφυλίας.

Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῶν Φαρῶν δὲν ἀπεδόθη εἰς τὴν Καλαμάταν. Ἄν τοῦτο ἐγένετο, ἡ μετονομασία θὰ εἶχε κάποιον λόγον, ἄσθενῇ μὲν, ἀλλ' ἐφ' οὗ ἡδύνατο ὅπωςδῇποτε νὰ στηριχθῇ. Ἀντὶ τοῦτου δὲ ἐξελέχθη ἐκ τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας ἄλλο ὄνομα, καὶ ἱστορικῆς σημασίας ἐντεταγμένον καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τὴν Καλαμάταν πλὴν τῆς παρηχητικῆς ὁμοιότητος. Αἱ Καλάμαι, ὡς μετονομάζοντο ἡ Καλαμάτα, ἦτο χωρίον τῆς Μεσσηνίας, ὅπερ ἀναφέρεται ὡς καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Λυκούργου ἐν τῇ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Ἄρατον Ἀχαιοὺς πολεμῇ. Ἡ θέσις, ἐν ᾗ ἔκειτο τὸ χωρίον τοῦτο, δὲν εἶναι ἀκριδῶς γνωστὴ. Ἄλλοι μὲν τοποθετοῦσιν αὐτὸ εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας βορειοδυτικῶς τῆς Καλαμάτας παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καλάμι ἐπὶ τῆς τυχαίας ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος μᾶλλον βρασιζόμενοι. Ἄλλοι δὲ εἰς λόφον τινά, ἀπέχοντα ἡμίσειαν ὥρην βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως, κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν τοῦ Νέδοντος ἄλλοι πάλιν κατὰ τὴν δεξιὰν ὁχθὴν τούτου βορειοδυτικῶς. Ὁ Πausanias ὀρίζει τὴν θέσιν τοῦ «ἐν τῇ μεσογαίᾳ» πλησίον τοῦ χωρίου Λιμνῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος, ὅπερ γινώσκομεν ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τέως δήμου Ἀλαγονίας.

Ὡστε πάντως αἱ Καλάμαι τοπογραφικῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνταυτισθῶσι πρὸς τὴν Καλαμάταν. Ἀλλ' ὅ τι πρὸ πάντων ἐπείσει τοὺς μετονομάσαντας νὰ ἐκλέξωσι τὸ ὄνομα ἦτο ἀναμφιδόλως, ὡς εἵπομεν, ἡ παρηχητικὴ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἀντικατασταθέν. Καὶ ἡ ὁμοιότης αὕτη συνετέλεσεν ὅπως εὐδοκιμήσῃ ἡ μετονομασία. Ἄν ἡ Καλαμάτα μετωνομάζετο Φαραί, πιθανῶς ἢ ἐπίσημος ὀνομασία θὰ ἀπέμενεν ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ θὰ ἐλησμονεῖτο ἴσως, ὅπως ἐλησμονήθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν διαταχθεῖσαι μετονομασίαι τουρκωνύμων χωρίων τῶν δήμων τῆς ἐπαρχίας Καλαμῶν. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ἀκούοντες τὸ ὄνομα Καλάμαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς

κόρθότερον καὶ εὐγενέστερον τύπον τοῦ ὀνόματος τῆς Καλαμάτας, καὶ τοῦτου ἕνεκα ἔρριζώθη καὶ κινδυνεύει νὰ ἐκτοπίσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ γνήσιον ὄνομα τῆς πόλεως.

Ἄν τοῦτο συμβῇ, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ὀνόματος τῆς Καλαμάτας θ' ἀποτελέσῃ οἰκτρὸν θρίαμβον τῆς ἀστόχου σχολαστικότητος, ἥτις ὑπηγόρευσε τὴν μετονομασίαν τῆς πόλεως. Τὸ ὄνομα Καλαμάτα καὶ εὐφρονότατον εἶναι καὶ ἐπιφανές ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀπάντων τὸ πρῶτον εἰς τὸν κατὰ τὰ μέσα τοῦ IB αἰῶνος γραφέντα βίον τοῦ ἁγίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ἀναφέρεται εἰς συχνάκις ὑπὸ τῶν χρονογράφων τῆς φραγκοκρατίας. Τὸ «ὠραῖον καὶ ἰσχυρὸν» φρούριον τῆς Καλαμάτας, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ ὁ Γάλλος χρονογράφος Γοδάρφρεδος Βιλλαρδουίνος, κατελήφθη πολιορκηθὲν ὑπὸ τῶν Φράγκων τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Σαμπλίτου τῷ 1207, κατασταθεῖσα δὲ βαρωνία ἡ Καλαμάτα παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ εἰς τὸν ὁμώνυμον ἀνεψιὸν τοῦ χρονογράφου. Κατὰ δὲ τὴν περίσδον τῆς φραγκοκρατίας πολλὰς ὑπέστη περιπετείας. Ἐκχωρήθεῖσα ὑπὸ τῆς χήρας τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου Ἀννης τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1281 εἰς τὸν Κάρολον τῆς Ἀνδεγαυίας ἀνεκτίθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ καπετάνιο τῆς Γιάννιτσας Λιαδούλκου, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐδόθη εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Γοδάρφρεδου τοῦ Ἀπριου, αὐτοκράτορος. Διαδιδασθεῖσα δὲ κατὰ τὸ 1347 εἰς τὴν δέσποιναν τῆς Ἀχαΐας Μαρίαν τὴν Βουρβωνικὴν κατελήφθη τῷ 1384 ὑπὸ τῶν Ναβαρρῶν καὶ μετὰ τεσσαράκοντα τρία ἔτη περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Δουλωθεῖσα εἰς τοὺς Τούρκους ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν διετετέλεσεν ἄσημος καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἐν ἔτει 1685 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπὸ τὸν Μοραζίνην, νικήσαντα ἐν μεγάλῃ μάχῃ τὸν ἐν τῇ πόλει ὀχυρωμένον καπετάν πασάν, ἀνακτιθεῖσα δ' ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1715 ἐπρωτοστάτησεν εἰς αὐτὴν ἀτυχὴ ἐπανάστασιν τοῦ 1770. Διότι εἰς τῶν πρωτεργατῶν αὐτῆς ἦτο ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης Μπενάκης, ἑλληνικά δὲ σώματα ὑπὸ τὸν Μυκόνιον Ἀντώνιον Ψαρὸν καὶ τὸν πρίγκιπα Πέτρον Δολγορούκην κατέλαβον τὴν Καλαμάταν κατασφάξαντα τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὡς ἑνδοξον ἐπιστέγασμα τῆς ἱστορίας τῆς Καλαμάτας ἐτήληθεν ἡ κήρυξις ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν 23 Μαρτίου 1821, καὶ ἡ σύστασις τοῦ πρώτου πολιτικοῦ σώματος τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας, ἥτις τὴν 25 Μαρτίου ἐξέδωκε τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην προκήρυξιν, δι' ἧς διεμήνυεν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τὴν ὁμόφωνον γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας καὶ ἀνάκτισιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Τὸ ὄνομα τῆς Καλαμάτας, πρὸς τοσαῦτα συνδεδόμενον ἱστορικὰ γεγονότα, γνωστότατον δὲ καὶ προσηλὲς εἰς τὸ πανελλήνιον καὶ διὰ τὴν οἰκτεχνίαν

τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων καὶ διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθέντα ἰδιόρρυθμον χορόν, ἦτο ἀναμφιδόλως ἄξιον μείζονος σεβασμοῦ.

Ἀλλὰ πόθεν προήλθε τὸ ὄνομα τοῦτο ; Πότε δὲ καὶ ἔνεκα τίνος λόγου ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τῶν Φαρῶν ;

Τὸ νέον ὄνομα δὲν εἶναι ἴσως τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν πρὸ δέκα ἢ ἑνδεκα αἰώνων, ὅτε πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς συνεκεντρῶνετο εἰς τινὰς πόλεις κτίζων φρούρια ἢ ἐνισχύων τὴν προτέραν ὁχύρωσιν αὐτῶν πρὸς τελεσφορωτέραν ἄμυναν κατὰ τῶν σλαδικῶν ἐπιδρομῶν. Πρὸς τοιοῦτον πιθανῶς σκοπὸν ἐκτίσθη καὶ τὸ φρούριον τῆς Καλαμάτας.

Εἰς τὴν ἀναύρεσιν δὲ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος μᾶς ὁδηγεῖ τὸ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα συνταχθὲν *Χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Τὸ ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Κοπενάγης ἀποκείμενον χειρόγραφον, γεγραμμένον κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, γράφει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως πάντοτε (πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, ἐν στ. 1664) *Καλομάτα* ἀντὶ *Καλαμάτα*. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι κάλλιστον, ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων, ἐπιβάλλεται νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ἐκφορὰ τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀκριδὴς καὶ δὲν προέρχεται ἐκ γραφικοῦ σφάλματος. Προκύπτει ἔκ τούτου ὅτι ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος ἦτο ὁ διὰ τοῦ ο *Καλομάτα*, καὶ ὅτι κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ ο πρὸς τὸ α τῆς προηγουμένης καὶ τῆς ἐπομένης συλλαβῆς ἐπορεύθη εἰς *Καλαμάτα*, ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑφίσταντο ἐκ παραλήλου ἀμφότεροι οἱ τύποι, μέχρις ὅτου ἐξενίκησεν ἐν τῇ χρήσει ὁ τύπος *Καλαμάτα*. Ἐλήφθη δὲ τὸ ὄνομα, ἐξ ὑπάρχοντος βεβαίως ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῷ τινὸς ναοῦ ἢ μοναστηρίου, ἀφιερωμένου εἰς τὴν Παναγίαν, τιμωμένην ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν ταύτην, *Καλαμάτας*, ὅπως ἐκ τοιούτων ἐπικλήσεων προήλθον καὶ ἄλλαι τοπωνυμῖαι, ὡς λ. χ. ἡ ἐν τῷ Πηλίῳ *Μακρινίτσα* (ἐκ τῆς Παναγίας τῆς *Μακρινίτισσας*). Ἡ δ' ἐπίκλησις τῆς Παναγίας *Καλομάτα* οὐδὲν παρουσιάζει τὸ ἀσύνηθες ἢ παράδοξον. Ἐν Σκοπέλῳ (*Ἀ. Παπαδιαμάντης*, τὰ κρούσματα, ἢ φόνισσα ἐκδ. Φέξη 1912, σ. 135. 138) καὶ ἐν Κατιρλί τῆς Βιθυνίας ἡ Παναγία τιμᾶται ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν *Μεγαλομάτα* (*Π. Γ. Μακρῇ*, Τὸ Κατιρλί σ. 59), ἐν Λέρῳ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν *Παναγία ἢ Γουρλομάτα* (*Οἰκονομοπούλου*, Λεριακὰ σ. 119).

